

КОНЦЕПЦІЯ

МУЛЬТИФУНКЦІОНАЛЬНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ІНТЕГРОВАНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 332.3

У статті розкрито сутність та визначено складові концепції мультифункціонального землекористування як стратегічного напрямку розвитку системи інтегрованого управління землекористуванням в Україні.

Ключові слова: мультифункціональне землекористування, ландшафт, сільські території, функції землі, інтегроване управління.

Роман КУРИЛЬЦІВ,

доцент, кандидат економічних наук,
заступник директора Навчально-наукового інституту
заочної та післядипломної освіти,
Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми

Рівень життя сільського населення на сучасному етапі свідчить про незадовільний стан соціально-економічного розвитку сільських територій, що зумовлено, в першу чергу, монофункціональністю їх розвитку.

В Україні сільські території традиційно пов'язуються з розвитком сільськогосподарського виробництва, тоді як розвинені країни характеризуються інтегрованим сільським розвитком, що здатний адаптувати використання земель та природних ландшафтів до нових соціальних, економічних та екологічних вимог.

Взаємопоєднання сільськогосподарського землекористування і сільських територій виступає як об'єктивна необхідність, оскільки наявні на певній території сільгоспугіддя є базою сільськогосподарської діяльності, що обумовлює їх економічний, соціальний та екологічний зв'язок у контексті сталого розвитку.

Ситуація, що склалася в земельних відносинах та землекористуванні України, залишається вкрай складною і вимагає невідкладного переосмислення найважливіших напрямків державної політики та формування належної системи управління землекористуванням [1, с. 35].

Донедавна переважаюче сільськогосподарське землекористування розглядалося як виключно монофункціональний сектор з вироблення аграрної продукції для задоволення потреб людства продуктами харчування.

Незважаючи на те, що вітчизняні науковці вже тривалий час займаються вирішенням проблем сільськогосподарського та інших типів землекорис-

тування, на тлі загострення соціально-економічних суперечностей у земельній сфері та глобальних екологічних викликів, виникає потреба суттєвого поглиблення наукових досліджень щодо формування мультифункціональної парадигми, яка забезпечить багатогранність та багатоаспектність використання земельних ресурсів.

Метою статті є обґрунтування концептуальних засад формування мультифункціонального землекористування, що забезпечить інтегрований підхід до використання земельних ресурсів, а також сприятиме комплексному розв'язанню екологічних та соціально-економічних проблем землекористування сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження

Землекористування є центром найважливіших викликів прийдешніх десятиліть: забезпечення населення достатньою кількістю продуктів харчування, підвищення стандартів проживання мільйонів людей, що знаходяться за межею бідності, а також збалансування екосистеми нашої планети в процесі людської діяльності [5].

Відомо, що земля слугує людині не тільки як основний засіб виробництва в сільському господарстві, а й виступає територіальним базисом для накопичення інших благ — майнових, соціальних, культурних та інших.

Суспільство визнало, що земля через притаманні їй багатофункціональні функції може зробити суттєвий внесок у подолання бідності, розвиток сільських та міських територій, збереження природних та культурних ландшафтів, а також стійкості екосистем (табл. 1).

Отже, саме врахування мультифункціональних особливостей землі є вкрай важливим для подолання існуючих еколого-економічних проблем використання землі та відтворення особливої соціально-економіко-екологічної системи, якою є землекористування.

Екосистема в процесі освоєння піддається характерним змінам під впливом різних типів землекористування. Тому, досліджуючи питання мультифункціональності, важливо також дослідити вплив ступеня освоєння екосистеми та інтенсифікацію землекористування (рис. 1).

Оскільки на нинішньому етапі розвитку нашої держави переважна частина земельних ресурсів перебуває в інтенсивному сільськогосподарському використанні, то саме напрям мультифункціонального сільськогосподарського землекористування матиме

найбільшу значущість для відродження села, можливості швидкої стабілізації економіки та поліпшення стану навколишнього природного середовища.

Мультифункціональна концепція виникла в 90-х роках у рамках переговорів Уругвайського циклу, де існування та визнання численних функцій сільського

Таблиця 1.
ФУНКЦІЇ ЗЕМЛІ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКИ*

Функції	Характеристики
Виробнича функція	Земля є основою для багатьох життєпідтримуючих систем. Включає виробництво таких біотичних матеріалів для використання як продукти харчування, фураж, харчові волокна, пальне, деревина.
Біотично-екологічна функція	Земля як основа земного біорізноманіття, біологічне середовище перебування, генофонд для рослин, тварин, мікроорганізмів як на її поверхні, так і під нею.
Клімато-регулююча функція	Земля та її використання є джерелом викиду та поглинання парникових газів, кодетермінантом глобального енергетичного балансу — відбиття, абсорбції трансформації радіоактивної енергії сонця.
Гідрологічна функція	Земля регулює запаси і потоки поверхневих та підземних вод, а також впливає на їхню якість.
Зберігаюча функція	Земля є скарбницею сировини та мінералів для людського використання.
Забруднююче-контролююча функція	Земля відіграє рецептивну, фільтруючу, буферну та трансформуючу роль щодо впливу небезпечних та шкідливих чинників техногенного середовища.
Фізична функція	Земля надає фізичну основу для поселення людей, індустріального розвитку та соціальної діяльності як спорт та рекреація.
Історично-культурна функція	Земля є носієм інформації щодо культурної спадщини, кліматичних змін та попереднього землекористування.
Просторова зв'язуюча функція	Земля надає простір для транспортного сполучення, зв'язку на вході та виході природних екосистем, руху рослин та тварин між дискретними ареалами.

* ФАО, 1995 [7, р. 2-3]

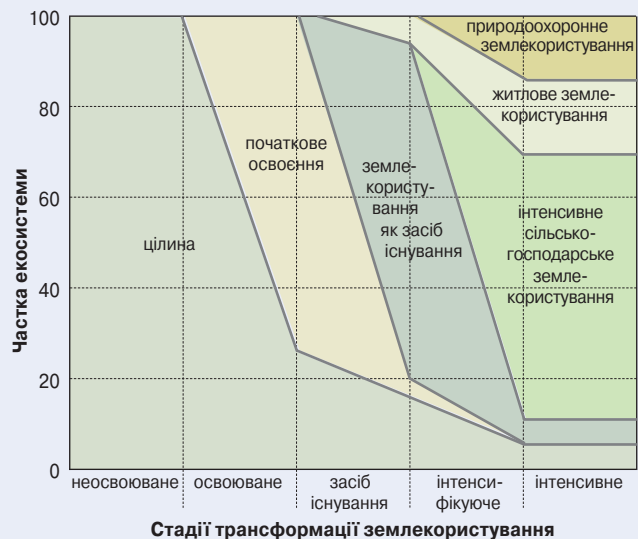

Рис. 1.
СТУПІНЬ ОСВОЄННЯ ЕКОСИСТЕМИ ЗАЛЕЖНО ВІД ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ [5]

господарства перебували в центрі дебатів, а його місце і роль розглядалися в історичному, соціальному, екологічному, економічному та політичному контекстах.

Згодом важливість переходу до мультифункціонального підходу було відображено в рамках європейської моделі сільського господарства. Так, завдання аграрного землекористування є забезпечення не тільки виробничих процесів у галузі, а формування політики, яка сприяла б сталому сільськогосподарському землекористуванню, розвитку сільських територій та збереження аграрних ландшафтів.

Досягнення вищезазначених пріоритетів було розпочато через імплементацію Спільної Європейської політики з врахуванням вимог «Agenda 2000» наприкінці 90-х років. У ній мультифункціональне сільськогосподарське землекористування розглядається як ефективний захід щодо зниження негативних екстерналій (зовнішніх ефектів) та надання поряд з товарною продукцією нетоварних благ. А сам простір мультифункціональності охоплює не тільки межі окремих земельних масивів і ділянок, що входять у землекористування, а увесь простір екосистеми.

Мультифункціональний підхід політики ЄС щодо використання земель у сільському господарстві направлений на досягнення соціальних, економічних та екологічних цілей. Він має забезпечити зростання суспільного добробуту, продовольчу безпеку, екологічно безпечне середовище для проживання людей, а також зберегти унікальні ландшафти, що є об'єктами природно-культурної спадщини для сьогоденшнього та наступних поколінь.

Підхід Європейського Союзу базується на тому, що політика мультифункціонального сільського господарства (multifunctional agriculture) лежить в основі досягнення сталого розвитку сільських територій.

У свою чергу, Організація економічного розвитку та співробітництва (ОЕСД) своє бачення «мультифункціональності» представила вперше на засіданні міністрів сільського господарства у травні 1998 року, де було запропоновано розглядати її як основоположний принцип формування політики для «... збереження та посилення мультифункціонального характеру сільського господарства...».

Також було визнано, що, окрім первинної функції забезпечення продуктами харчування, сільськогосподарська діяльність (сільськогосподарське землекористування) повинно враховувати ємність ландшафтів, забезпечувати такі екологічні переваги як консервація земель, стале управління відновлюваних природних ресурсів та збереження біорізноманіття, а також сприяти соціо-економічній життєздатності сільських територій [9].

На думку експертів ОЕСД, існує два підходи щодо аналізу мультифункціональності.

Перший характеризується економічною діяльністю, яка розглядається як отримання взаємопов'язаних вигод та ефектів. Вони, в свою чергу, можуть бути як позитивні, так і негативні, плановані чи незаплановані, компліментарні чи суперечливі. Деякі з них можуть оцінюватися існуючим ринком, водночас інші знаходяться поза ним. Такий підхід «мультифункціональності» характеризується як «позитивний».

Другий визначає роль «мільтифункціональності» у сільському господарстві. В цьому випадку вона розглядається не як процес виробництва, а як оцінка самої себе. Тобто, підтримка мультифункціональної діяльності або сприяння до «тіснішої» мультифункціональності, є напрямом такої політики. Такий підхід «мультифункціональності» характеризується як «нормативний» [8, р. 14].

У широкому розумінні мультифункціональність сільського господарства включає чотири види функцій:

- «зелена», яка передбачає управління ландшафтами для підвищення їх привабливості, менеджмент живої природи для підвищення добробуту населення, підтримка біорізноманіття, покращення кругообігу поживних речовин та зниження викидів парникових (вуглецевих) газів;
- «голуба», що включає управління водними ресурсами, покращення якості води, контроль повеней, паводків, підтоплення територій, оптимізацію використання водних ресурсів на об'єктах сільського господарства;
- «жовта», що стосується ролі сільськогосподарського землекористування в розвитку сільських територій, використання культурного та історичного спадку, створення регіональної ідентичності та розвитку агротуризму;
- «біла», яка має пряме відношення до якості і безпеки продуктів харчування [3].

Підхід ФАО ґрунтується на тому, що сільське господарство та відповідний тип землекористування має безпосередній вплив на людське благополуччя не тільки через забезпечення продуктами харчування, а виконує стратегічні функції екологічного, соціального та економічного балансу для всієї планети.

● **Екологічна функція** полягає в тому, що сільське господарство та землекористування має як позитивний, так і негативний ефект на навколишнє середовище. Мультифункціональний підхід дасть можливість визначити пріоритети та оптимізувати зв'язок між сільським господарством та біологічними і фізичними властивостями навколишнього середовища.

Екологічна функція стосується значної кількості критичних глобальних проблем навколишнього середовища щодо біорізноманіття, зміни клімату, опустелювання, водозабезпечення та якості води, а також його забруднення.

● **Економічна функція** розглядається як одна з найважливіших складових сталого росту всієї економіки, навіть у високорозвинутих індустріальних країнах. Оцінка різних економічних функцій вимагає оцінки короткострокових, середньострокових та довгострокових переваг. Важливими детермінантами економічної функції є рівень розвитку ринкових відносин та інституціонального середовища.

● **Соціальна функція** сільського господарства та сільськогосподарського землекористування є ключовою для динамічного та сталого агроекологічного розвитку сільських територій та покращення якості життя сільських мешканців. З іншого боку, капіталізація локальних знань, інформація пов'язаних між собою ендегенних та екзогенних процесів є фундаментальною для майбутнього розвитку сільських територій [7].

Адже соціальна життєздатність — це спроможність суб'єкта ідентифікувати себе, своє селянське походження та відтворювати себе, свою культуру, свої взаємини, систему сільського способу життя.

У цьому аспекті важливим є також розгляд мультифункціонального підходу, який набув широкого застосування в ландшафтному плануванні після прийняття Радою Європи у 2000 році Європейської ландшафтної конвенції. В ній, зокрема, зазначалося, що ландшафт відіграє важливу суспільну роль у культурній, екологічній, природоохоронній та соціальній сферах і є ресурсом, який сприяє економічній діяльності, а його охорона, регулювання та планування може сприяти створенню нових робочих місць. Ландшафт є важливою складовою якості життя людини в міській і сільській місцевості, а також є ключовим елементом добробуту людини і суспільства.

Класифікація ландшафтів за антропогенними факторами формування здійснюється з урахуванням соціально-економічної функції ландшафту, спрямо-

ваної на задоволення тої чи іншої потреби суспільства. Вони поділяються на сільськогосподарські, лісогосподарські, водогосподарські, промислові, ландшафти поселень, рекреаційні, заповідні, природні ландшафти, що мають історичну цінність (культурні), а також ті, що не використовуються на даний час [2].

Ландшафтна екологія, на відміну від аграрної економіки, розглядає мультифункціональний ландшафт через екологічний аспект, в якому основний акцент робиться на природоохоронній функції землекористування.

Ландшафт відіграє важливу суспільну роль у культурній, екологічній, природоохоронній та соціальній сферах і є ресурсом, який сприяє економічній діяльності [6].

Ландшафт означає територію і те, як її сприймають люди. Її характер — це результат дії та взаємодії природних та людських факторів. Як бачимо, екосистема — це не лише природне утворення, а й як територія, що сприймається людиною сукупно своєю композицією і взаємодією елементів природного і соціально-культурного середовищ — від форм рельєфу та кліматичних умов до типів землекористування та національних традицій.

Екосистема як мультифункціональний ландшафт виконує низку функцій:

- **забезпечувальну** (забезпечення екосистемними ресурсами);
- **регулятивну** (регулювання клімату, гідрологічних та біохімічних циклів, родючості ґрунтів та ін.);
- **поселенську** (простір проживання, поширення та збереження видів флори та фауни);
- **культурну** (місце рекреації, відпочинку, духовного збагачення та історичної пам'яті) [11, р. 42].

Діяльність у сфері використання земель трансформувала значну частину природних ландшафтів. А одним із наслідків трансформації екосистеми є економічний, соціальний, технологічний та культурний розвиток людства, який супроводжується змінами в організації землекористування, що призводить до функціональних та просторових змін в ландшафтах.

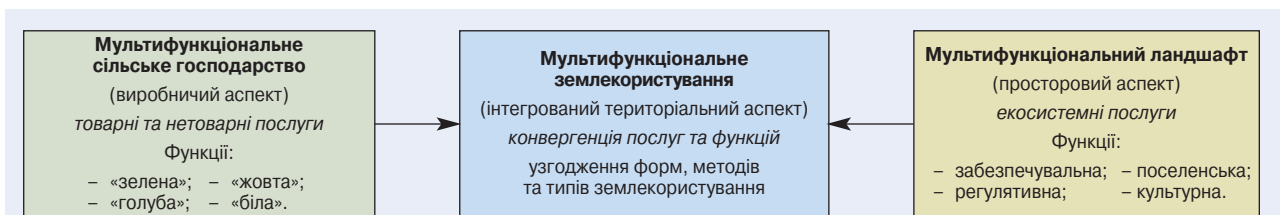

Рис. 3.

МУЛЬТИФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ЯК ДЕНОМІНАТОР КОНЦЕПЦІЙ МУЛЬТИФУНКЦІОНАЛЬНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА МУЛЬТИФУНКЦІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТУ

Тож, розглянувши концепції мультифункціонального сільського господарства та мультифункціонального ландшафту, ми дійшли висновку, що спільним деномінатором цих двох систем виступатиме мультифункціональне землекористування (рис. 3). Адже ключовим елементом, що матиме визначальний вплив на формування мультифункціонального ландшафту та ведення мультифункціонального сільськогосподарства, є землекористування, а саме тип, вид, форма і порядок використання земель на певній території.

Виходячи з цього, мультифункціональність є основою формування політики інтегрованого управління землекористуванням через багатосторонній взаємозв'язок просторів та рівнів землекористування, секторів економіки та усіх зацікавлених стейкхолдерів. Ця політика сприяє одночасному розгляду всіх просторово-релевантних аспектів землекористування, що формуються як на національному, секторальному, так і регіональному рівнях.

На нашу думку, мультифункціональне землекористування дасть можливість найповніше узгодити соціально-економічні аспекти використання земель з екосистемним потенціалом, а також сприятиме здатності екосистеми як мультифункціонального ландшафту до саморегуляції і підтримки динамічної рівноваги.

Висновки

В умовах, що склалися, вкрай важливо перейти від традиційного (монофункціонального) землекористування до мультифункціонального, яке здатне забезпечити оптимальні параметри екологічних, соціальних та економічних функцій територіального землекористування, а також сприяти відновленню функцій екосистеми.

Сутність мультифункціонального підходу полягає в тому, що всі потреби людини розглядаються через пряме та непряме споживання екосистемних послуг, які природні екосистеми надають через свої функції в процесі землекористування. Адже функція є результатом процесу фактичного чи потенціального надання матеріальних чи нематеріальних благ.

Отже, врівноваження взаємозв'язку між функціями екосистеми та антропогенним впливом на неї в процесі землекористування щодо присвоєння природних благ є ключовим аспектом мультифункціональності.

Література

1. Осадча І. Складові формування сталого аграрного землекористування, Землевпорядний вісник №1, 2009. — с. 35-41.
2. Проект Закону України «Про ландшафти» [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF40E00V.html
3. Aldington, T.J. «Multifunctional Agriculture: A Brief Review from Developed and Developing Country Perspectives»,. FAO Agriculture Department, 1998. Internal Document.
4. DeFries, R., Asner, G., Houghton, R. Ecosystems and Land Use Change, Volume 153. American Geophysical Union, 2004. — 344 p.
5. DeFries, R., J. Foley, and G.P. Asner, Land Use Choices: Balancing Human Needs and Ecosystem Function, *Frontiers in Ecology and the Environment*, 2, 2004. — p. 249-257.
6. European Landscape Convention. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/html/176.htm>.
7. FAO, Netherlands Conference on «Multifunctional Character of Agriculture and Land», Maastricht, The Netherlands, November 1999, proceedings of the conference.
8. «Multifunctionality: Towards an Analytical Framework». Paris, France. — 28 p.
9. OECD Council declaration at Ministerial level. OECD. — 1998. Paris.
10. Planning for sustainable use of land resources: towards a new approach. FAO. — 1995. — 60 p.
11. Ryden L., Karlsson I. Rural Development and Land Use. Uppsala University, 2012. — 325 p.

CONCEPT OF MULTIFUNCTIONAL LAND USE AS A STRATEGIC DIRECTION OF INTEGRATED GOVERNANCE DEVELOPMENT

Kuryltsiv R.

The article reveals the essence and identify the components of multifunctional land use concept as a strategic direction of development of the integrated land use governance in Ukraine.

Keywords: *multifunctional land use, landscape, rural territory, land function, integrated governance.*

* * *

Kuryltsiv Roman, Associate Professor, PhD, Deputy Director of Educational and Scientific Institute of Distance and Postgraduate Learning, Lviv National Agrarian University, kuryltsiv@ukr.net.

КОНЦЕПЦИЯ МУЛЬТИФУНКЦИОНАЛЬНОГО ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ КАК СТРАТЕГИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ИНТЕГРИРОВАННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Курильцев Р. М.

В статье раскрыта сущность и определены составляющие концепции мультифункционального землепользования как стратегического направления развития системы интегрированного управления землепользованием в Украине.

Ключевые слова: *мультифункциональное землепользование, ландшафт, сельские территории, функции земли, интегрированное управление.*

* * *

Курильцев Роман Михайлович, доцент, кандидат экономических наук, заместитель директора Учебно-научного института заочного и последипломного обучения, Львовский национальный аграрный университет, kuryltsiv@ukr.net.